

Problem duše i tijela u hrvatskoj srednjovjekovnoj prozi

Križić, Valentina

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:649227>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-19**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

VALENTINA KRIŽIĆ

PROBLEM DUŠE I TIJELA U HRVATSKOJ SREDNJOVJEKOVNOJ PROZI

Završni rad

Pula, 2017.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

VALENTINA KRIŽIĆ

PROBLEM DUŠE I TIJELA U HRVATSKOJ SREDNJOVJEKOVNOJ PROZI

Završni rad

JMBAG: 0303043916 , **redovita studentica**

Studijski smjer: Hrvatski jezik i književnost

Predmet: Hrvatska srednjovjekovna književnost

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Filologija

Znanstvena grana: Kroatistika

Mentorica: Prof. dr. sc. Valnea Delbianco

Sumentorica: dr. sc. Dubravka Dulibić-Paljar, poslijedoktorandica

Pula, rujan 2017.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. TEMELJNI TEOLOŠKI POJMOVI.....	2
3. PROBLEM DUŠE I TIJELA U HRVATSKOJ SREDNJOVJEKOVNOJ PROZI .4	
3.1. LEGENDE	4
3.1.1. <i>Život Marije Magdalene</i>	5
3.1.2. <i>Život Sv. Katarine</i>	6
3.1.3. <i>Od Svete Eufrosine</i>	7
3.2. ROMANI.....	8
3.2.1. <i>Aleksandrida</i>	9
3.2.2. <i>Barlaam i Jozafat</i>	11
3.2.3. <i>Priča o premudrom Akiru</i>	13
3.3. APOKRIFI	15
3.3.1. <i>Djela Pavla i Tekle</i>	16
3.3.2. <i>Čtenije prekrasnoga muža i sveta človeka Osipa</i>	18
3.3.3. <i>Protoevanđelje Jakovljevo</i>	19
3.4. VIZIJE	21
3.4.1. <i>Bogorodičina apokalipsa</i>	22
3.4.2. <i>Pavlova vizija</i>	23
3.4.3. <i>Dundulova/Tondalova vizija</i>	26
3.5. PRENJA.....	27
3.5.1. <i>Videnije svetago Brnarda kako vidi Karanije duše (s tijelom)</i>	28
3.5.2. <i>Razgovor duše i misli</i>	30
3.5.3. <i>Milost i Istina sretosta se, Pravda i Mir obcelivasta se</i>	31
3.6. MARIJINI MIRAKULI.....	32
3.6.1. <i>Djevojka bez ruku</i>	33
3.6.2. <i>Grešna redovnica</i>	34
3.6.3. <i>Djevojka bez očiju</i>	36
4. ZAKLJUČAK	38
5. LITERATURA	39
6. SAŽETAK	40
7. SUMMARY	41

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Valentina Križić, kandidatkinja za prvostupnicu Hrvatskoga jezika i književnosti ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica:

U Puli, rujan 2017. godine

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, Valentina Križić, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom *Problem duše i tijela u hrvatskoj srednjovjekovnoj prozi* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, rujan 2017. godine

Potpis

1. UVOD

Tema ovoga završnog rada je problem duše i tijela u hrvatskoj srednjovjekovnoj prozi. Rad ćemo započeti prikazom temeljnih teoloških pojmova koji su nezaobilazni kada govorimo o srednjovjekovnoj književnosti. U poglavlju koje predstavlja središnji dio ovoga završnog rada, najprije se osvrćemo na preciznije određenje samoga problema duše i tijela, dok je veći njegov dio posvećen analizi srednjovjekovnih proznih književnih djela s ciljem uočavanja postupaka kojima se navedena tema oblikovala u određenim književnim djelima, odnosno književnim vrstama. Namjera nam je, naime, obraditi svih šest glavnih proznih vrsta srednjovjekovne književnosti: legende, romane, apokrife, vizije, prenja i Marijine mirakule, a svaku ćemo predstaviti trima književnim primjerima na kojima ćemo prikazati problem kojim se bavimo. U skladu s time, u završnom dijelu rada donosimo sintezu te zaključak o važnosti i zastupljenosti analiziranoga problema u književnim djelima hrvatskoga srednjovjekovlja.

2. TEMELJNI TEOLOŠKI POJMOVI

Za razumijevanje naše teme važno je predstaviti osnovne teološke pojmove. Kao prvo, naravno, tu su pojmovi *duša* i *tijelo*. Pod pojmom duša u *Malom teološkom leksikonu* navodi se da kada se govori o duši na umu treba imati razliku između „bivanja i realnog principa bića“¹. U kršćanstvu duša nije nešto što postoji samo za sebe, nego se odnosi na cjelokupno biće. Ona čini čovjeka. Dakle, duša se treba promatrati kroz princip bića jer se na njega odnosi i ne *bivuje* samostalno.² Prije nego što kažemo nešto o tijelu treba reći i nešto o duhu. Duša i duh se često svrstavaju zajedno i nerijetko se nedovoljno razlikuju. Teologija nam daje točno određeno mišljenje i pokazuje nam da duša i duh nisu isti pojmovi, ali da dijele važnu vezu. Upravo se prije spomenuto *bivanje* više veže za duh nego dušu, jer duh odlikuju transcendencija i refleksija, a one znače „samoposjedovanje u sebi i slobodi“.³ Dakle, duh može postojati sam za sebe za razliku od duše, npr. Duh Sveti.

Kao opreka duhu, ali ujedno i duši javlja se pojam tijela. Ono se može tumačiti kroz dvije odrednice, tzv. grčku i biblijsku. U grčkoj se javlja oštri dualizam koji tijelo tumači kao grob duše ili kako se čovjek sastoji od dijelova, tako i tijelo predstavlja jedan čovječji dio. Biblijsko tumačenje se poziva na Stari Zavjet koji ne poznaje tijelo kao zasebni pojam nego se javlja u kombinaciji s dušom pa tako označuje jednog čovjeka. Kasnije se ono, kao pojam, javlja u sintagmi „uskrnuće tijela“. Shvaćanje tijela dalje razvija Pavao u Novom Zavjetu gdje se uz njega javlja grešnost, požuda i druge negativne konotacije, te ga zbog toga treba disciplinirati jer je na kraju ono određeno za uskrnuće. Dakle, tijelo je u biti neodvojivo od čovjeka, čak iako je prema teologiji ono podložno grijehu ipak je predodređeno za uzvišenost. Tijelo i duša čine jedinstvo, a zajedno su temelji ljudskog bića i ne mogu postojati zasebno. Naglasak je na njihovom skladu.⁴

Pored već spomenutih pojmova, zadržati ćemo se na još trima teološkim pojmovima bez kojih je također teško govoriti o odnosu, tj. problemu duše i tijela u teologiji i književnosti. Ta tri pojma su istočni grijeh, pūt (seksualnost) i na kraju

¹ Canobbio, Giacomo, *Mali teološki leksikon*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002., str. 130

² loc. cit.

³ ibidem, str. 127.

⁴ ibidem, str. 612.

kršćanska antropologija koja zaokružuje sve te pojmove. Istočni grijeh je grijeh od kojeg sve počinje. On je temeljni, prvi grijeh s kojim se rađaju svi ljudi.

To je ono stanje u kojem se rađaju svi ljudi ukoliko je ono a) bilo uzrokovano pragriehom 'Adamovim' (...), b) svakoga pojedinog čovjeka stavlja pred Bogom u situaciju propasti koja ga iznutra pogađa, c) ipak se ne smije zamijeniti s nekim stvarnim (tj. osobnim, slobodno počinjenim) grijehom.⁵

Istočni grijeh se može tumačiti kroz Nauku Pisma i eshatološki, a iz jednoga i drugoga proizlazi da on nije osobni grijeh. Nauka Pisma u SZ ne poznaje istočni grijeh kao posljedicu prvobitnog grijeha, tako se u evanđeljima samo naslućuje grešni ljudski pad, ali se o njemu općenito ne govori, odnosno piše. Eshatološki princip se usredotočuje na to da prvi grijeh nasljeđuju oni koji su u tjelesno-povijesnoj vezi s početkom čovječanstva iako je svima data milost praštanja grijeha.⁶

Kada govorimo o puti potrebno je naglasiti da Biblija put ne smatra zlom jer Bog je stvorio put. Put predstavlja tijelo, ali se naravno povezuje i sa seksualnošću. Kršćanstvo nije protiv seksualnosti, ali uz taj pojam veže se i pojam braka, odnosno u kršćanstvu se uz nju podrazumijeva i određena moralna čistoća.⁷ Pored toga, kako bismo sve ovo zaokružili reći ćemo i nešto o kršćanskoj antropologiji. Antropologija je znanost o čovjeku, a kršćanska antropologija proučava čovjeka iz vjerskog kršćanskoga aspekta.

Kršćanska vjera sadrži temeljne istine o čovjeku, njegovu postanku i svrsi, a te danosti promišlja i sređeno prikazuje teologija stvarajući tako teološku a. Danas se često govori o 'antropološkom obratu' u teologiji te se time pokazuje na činjenicu kako teologija u svojoj sveukupnosti (ne samo kada govori o čovjeku) ima antropološku dimenziju te da u prvi plan postavlja takvu sastavnicu kršćanske poruke.⁸

⁵ ibidem, str. 209.

⁶ ibidem, str. 210.

⁷ Leon-Dufour, Xavier. *Rječnik biblijske teologije*. Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1988., str. 1050.

⁸ Canobbio, Giacomo, op. cit., str. 30.

Kršćanska antropologija se proteže kroz sva kršćanska razdoblja, glavna jedinica proučavanja je čovjek kršćanin, a jedan od temeljnih materijala izučavanja je Biblija.

3. PROBLEM DUŠE I TIJELA U HRVATSKOJ SREDNJOVJEKOVNOJ PROZI

3.1. Legende

Kada govorimo o legendama u srednjovjekovlju, pretežito mislimo na svetačke legende ili tzv. hagiografije. Pojava prvih hagiografija smješta se u 2. stoljeće, a književnosti u kojima su se prve pojavile su grčka, rimska i orijentalne književnosti.⁹ Nakon toga, u srednjem vijeku, ona se posebno razvija. Sadržaj se obogaćuje i ona postaje jedna od najčitanijih književnih vrsta. Svetačke se legende kao najpopularniji hagiografski žanr šire kroz cijelu Europu, prevode se na mnoge jezike, a svaki narod je razvio svoj hagiografski legendarni korpus. Naše su pisane na više jezika koji su vladali našim srednjovjekovnim prostorima (latinski, crkvenoslavenski i hrvatski jezik) te su podjednako tako bile pisane različitim pismima (latinicom, glagoljicom i ćirilicom.).¹⁰

Naše svetačke legende oblikovane su pod različitim utjecajima. V. Badurina Stipčević primjećuje:

Dok su hrvatski latinski svetački tekstovi nastali pod utjecajem i u okružju ranokršćanske i srednjovjekovne latinske kulture i hagiografije, najstariji svetački tekstovi na hrvatskome crkvenoslavenskom jeziku pripadaju grčkobizantskim izvorima.¹¹

⁹ Badurina Stipčević, Vesna (priredila), *Hrvatska srednjovjekovna proza 1., Legende i romani*, Matica hrvatska, Zagreb, 2013., str. 11.

¹⁰ loc. cit.

¹¹ ibidem, str. 12-13.

Grčkobizantskog podrijetla su tako jedni od najreprezentativnijih fragmentarno sačuvanih tekstova kao na primjer *Žitje Svetoga Simeona Stilite* (zapisano na *Budimpeštanskome glagoljskom ulomku*). Pored toga, treba spomenuti i *Legendu o Svetom Jurju*, *Pasiju Svete Anastazije*, *Legendu o Svetom Aleksiju* i dr. Veliki dio naših legendi je i latinskoga i talijanskoga podrijetla; npr. životopisi Svete Katarine, Svete Barbare, legende o Jeronimu, hagiografski zapisi o Franji Asiškom, Svetom Martinu, Svetom Dujmu i dr.¹²

Legende o pustinjacima predstavljaju poseban tip svetačkih legendi. U njima se svetci prikazuju u pustinjama i špiljama kako se kaju za svoje grijehe. Tako provode vrijeme pokore živeći u pustinji udaljeni od svega materijalnog. Životopise pustinjaka sadrži *Vitae Patrum* koji je bio jedan od popularnih zbornika u književnosti srednjega vijeka. Pored životopisa, u zborniku su se mogle naći i brojne anegdote određenih svetaca. Kao posebnost srednjovjekovne hrvatske hagiografske literature može se istaknuti velika zastupljenost Svetoga Jeronima, koji je bio poznat kao priređivač prijevoda *Biblije*, *Vulgate*, a vjerojatno je ta njegova zastupljenost takva zato što je i smatran Hrvatom. U hrvatskoglagoljskoj se tradiciji čak javlja i Jeronimov kult po čemu možemo vidjeti njegov utjecaj na hrvatsko glagoljaško stvaralaštvo.¹³

3.1.1. *Život Marije Magdalene*

Marija Magdalena poznata je kao grešnica, bludnica koja je svojom kosom oprala Isusu noge. U ovoj se legendi na početku daje kratak prikaz njezina života, a srž legende je čudo u Marseilleu. Stoga, već na početku saznajemo za grešnost njezina tijela. U skladu s time, u opisu Marije Magdalene stavlja se naglasak na njezin izgled i i obdarenost fizičkom ljepotom.

*Ponježe sa bogata bješe, jere stvari bogatastvija lice preobražujet, i lipotje čudne bješe, v tomže tjelo svoje v lakomstvo grjeha prostri se. Otnjudježe ime pravadno zgubljeno, očita grješnica zvaše se.*¹⁴

¹² ibidem, str. 13-16.

¹³ ibidem, str. 16-17.

¹⁴ ibidem, str. 93.

Grešnost tijela se precrtava na dušu, jer su oni jedno, te ih se ne može odvajati: ako griješi tijelom, to je i duhovni grijeh. Prljajući tijelo, prlja i dušu. Iskrenim pokajanjem i iskupljenjem svi se ti grijesi mogu međutim izbrisati. Iskupivši se za grijehe svoga tijela, Marija je Magdalena i očistila svoju dušu od tereta podnošenja grješnosti tijela.

Nakon dijela u kojem saznajemo o njezinoj prošlosti, dolazimo do dijela teksta u kojem se Marija Magdalena s bratom, sestrom i drugima nalazi na lađi. Tu ona propovijeda kršćansku vjeru vidjevši kako se neki ljudi klanjaju idolima, s carem koji je odlučio vjerovati u Boga ako mu Marija Magdalena uspije od Boga isprositi sina. Žena mu zatrudni i on odlazi ka sv. Petru u Rim. Kada on i njegova žena dođu do Marseillea tamo sretnu Mariju Magdalenu, koja odlazi živjeti u pustinju 32 godine kako bi se očistila od grijeha.

*Potom že blažena Marija Magdalena v mnozjej molitvje položi se, v pustinju prebivati poče i mjesto jej an'jelom ugotovano, 32 ljeti brez viden'ja ljudi prebi. Va kom mjesti ni vodje vruće ni tekuće ne bi, ni travi vesel'ja očiju bješe.*¹⁵

Ova žena je postala svojevrsnim uzorom čistoće i pobožnosti te nam pokazuje savršenu skladnost duše i tijela iskreno se kajući za svoje grijehe.

3.1.2. Život Sv. Katarine

Katarina je kao i Marija Magdalena bila obdarena fizičkom ljepotom što se i preslikava na njezinu dušu. Ona je bila i izuzetno učena žena. Vanjska ljepota često u srednjovjekovnim tekstovima označuje i unutarnju čistoću i ljepotu.

*Divica izvrsitom i jedinom lipostju narešena, da mnogo veće ukripljena kripostju vere svete. Bi ova pomnjom zgoru rečenoga oca njeje svakoga nauka knjižnoga urehom izvrsitom urešena, a navlastito sedmimi nauci liberalskimi ili slobodnimi naučena.*¹⁶

¹⁵ ibidem, str. 98.

¹⁶ ibidem, str. 107.

Isto tako odnos prema tijelu prikazuje i stanje duše. Njezino je tijelo bilo u skladu s njezinom dušom. No taj odnos ovdje nije u potpunosti isti kao kod Marije Magdalene jer Katarina nije bila grešnica. Njezino tijelo je podnosilo mučenje za koje ju je odredio car koji na kraju zapovijeda da joj se odrubi glava (kao i za svoju ženu). To najbolje vidimo iz ovih dvaju primjera:

Na konac videći da ona za... ništare ne haje zapovidi ju nagu izvući i da ostrimi gvozdima ostro...bijena bude. (...) Tada nemilostivi i ljuti cesar povelu nju u tamnicu postaviti, neka ju toti gladom i žajom dvanadeste dan morili i mučili budu.¹⁷

Potole videći cesar da nikadar ne može na svoju volju prignuti Svetu Katarinu i jedno rasrdjen, jere cesaricu biše činil pogubiti, proglasi općeno odluku svoju, kom odluči da i njoj takoder glava odsičena bude.¹⁸

Svetica je izdržala tjelesno mučenje zbog snage svoje duše koja joj je data vjerom u Boga. Katarina predstavlja pravi primjer skladnosti duše i tijela, čistoće, snage te mudrosti i vjere.

3.1.3. Od Svete Eufrosine

Legenda započinje pričom o mužu i ženi koji nisu mogli imati dijete, no moleći se Bogu za dijete želja im se ispuni. Oni dobiše lijepu djevojčicu kojoj daju ime Eufrosina. Kako je bila urešena ljepotom isto je tako bila urešena i pameću. Kada je navršila 12 godina Eufrosini umire majka, a otac, vidjevši da je pametna, počne ju učiti svetom Pismu. Proširio se glas o njezinoj ljepoti, krjeposti i mudrosti, tako su je mnogi roditelji željeli zaručiti za svoje sinove. Njen otac, Panfrucijo, nije želio nikoga prihvatiti, ali nakon nekoga vremena ju zaruči za plemenitoga mladića i pošalje ju u samostan prije nego što ju uda. Živeći u samostanu i služeći Bogu, djevojka shvati da se ne želi udati i tako se prvobitno tjelesno, a i duhovno okaljati.

¹⁷ ibidem, str. 112.

¹⁸ ibidem, str. 113.

*Molim te, Gospodine, sasve da je moj otac krstjanin i Boga se boji, ali za slavu od ovega svijeta budući vele bogat, a ne imajući inoga poroda, hotio me je vjeriti; i ovo ti me sada hoće k mužu poslati, ali ja za mene ne bih se hotjela udati, ni se iskaljati o nečistoći ovoga svijeta.*¹⁹

Ne znajući što da učini i ne želeći povrijediti oca, traži savjet od redovnika. On joj poručuje ono što je već znala, ako se boji da će pokleknuti tjelesnoj napasti da jednostavno ode.

*Ne znam što bih mogao ino rjeti negoli, ako se ufaš, da ćeš pridobiti napasti tjelesne, ostavi na stranu sve stvari svjetovne tere bježi tja; a od bogastva tvoga oca ti se ne brini, nać' će tko ih će uščuvati.*²⁰

Eufrosina ga zamoli da joj odreže kosu i nakon toga se oblači u mušku odoru i odlazi u muški samostan, znajući da je otac tamo neće ni tražiti. Eufrosina se nakon nekoga vremena razboli i umre. Odnos duše i tijela ovdje je sasvim jasan. Eufrosinina duša je čista i ona se ne želi tjelesno uprljati, znajući da će tako okaljati i svoju dušu, stoga se odlučuje za rješenje koje smatra najboljim, odlučuje živjeti u muškom samostanu, znajući da je tamo neće tražiti.

Sličnost ovih triju djela je jasno vidljiv. Prikazane su nam tri svetice sa svojom prošlošću. Sve tri teže božanskom i sve tri usprkos problemima uspijevaju održati svoju čistoću, skladnost duše i tijela, s iznimkom što je Marija Magdalena tjelesno grijeshila prije pokajanja.

3.2. Romani

Počeci romana kao književne vrste se mogu pratiti od helenizma, kada je u centru pažnje bio ljubavni roman. Naziv *roman* potječe čak iz 12. stoljeća od riječi *romanz* koja je starofrancuskoga podrijetla i označavala je narječje, a nakon toga i svaki književni tekst koji nije bio pisan latinskim. Dakle, naziv *romanz* u 12. stoljeću se

¹⁹ ibidem, str. 143.

²⁰ loc. cit.

odnosio na viteške i pustolovne pripovijesti, a u 13. stoljeću se odnosio na sva prozna djela.²¹

Kada govorimo o srednjovjekovnim romanima trebamo izdvojiti tzv. viteške ili dvorske romane čiji nastanak se veže uz francuske i njemačke feudalne dvorove, motive uzimaju iz bretonskog, zapadnoeuropskoga, tj. keltskoga svijeta. Teme su se uzimale iz bajki, priči i legendi, a za vrijeme križarskih ratova mogli su se vidjeti i brojni orijentalni utjecaji. Srednjovjekovni roman je rezultat triju odrednica: viteškoga ponašanja, dvorske ideologije i ljubavi prema gospama.²² Glavne karakteristike ove vrste „linearne su, sukcesivne naracije te nizanje događaja bez neke predvidljive klasifikacijske logike.“ Glavne tehnike su pripovijedanje i izvješćivanje, javlja se i opisivanje, ali je ono veoma rijetko. Koriste se dijalozi s ciljem dramatizacije i pojačavanja dojma vjerodostojnosti priče. Nema psihološke karakterizacije, likovi su samo plošno okarakterizirani, ili su nositelji dobra ili zla te su idealizirani. Glavni likovi, nositelji radnje, odnosno junaci su pretežito tvoreni od triju srednjovjekovnih vrlina: hrabrosti, moralnosti i ljepote.²³

3.2.1. *Aleksandrida*

Aleksandrida je roman nepoznatoga autora o Aleksandru Velikom. On je sin Olimpijade koja je bila žena Filipa Makedonskoga, ali Filip mu nije bio otac (iako Filip to nije znao). Otac mu je bio egipatski car Nektenab, filozof, koji je Aleksandra učio o zvijezdama. Nektenab se pred carem Darijem sklonio u Makedoniju i tu se sastao s Olimpijadom u liku boga Amona. U *Aleksandridi* se prati život Aleksandra, a u centru pripovijedanja su njegova vojna osvajanja. Aleksandar je, kako to biva sa srednjovjekovnim junacima, bio obdaren mnogim vrlinama. Od djetinjstva on je bio pošten, hrabar, pametan, lukav i darežljiv. Govorilo se da će biti car nad carevima, što se i ostvaruje jer on osvaja mnoge zemlje.

'Jere dite ovo vsoj zemlji podsunačnoj bude car, blagočastiv i razumom velik

²¹ Badurina Stipčević, Vesna, op. cit., str. 21.

²² loc. cit.

²³ ibidem, str. 21-22.

*ukaže se.*²⁴

Jednog od svojih najvećih neprijatelja, perzijskoga cara Darija pobijedio je uz pomoć boga Sabaota (Jahve) i od tada proklinje sve idolske bogove i klanja se samo jednomu Bogu. Važnu ulogu u svemu tome igra prorok Jeremija koji Aleksandra poučava „o ustajanju tijela i spajanju s dušom te o vječnom sudu“²⁵, odnosno o jedinstvu duše i tijela. Kako smo spomenuli da je karakteristično da srednjovjekovni junaci posjeduju brojne vrline, važno je istaknuti da upravo te vrline predstavljaju čistoću duše, čak iako su griješili u životu junaci na kraju shvaćaju svoje pogreške i iskupljuju se za njih. Tako sve vrline koje posjeduje Aleksandar predstavljaju njegovu dušu, te se tako i precrtavaju na jedinstvo duše i tijela. On je kao i mnogi griješio, ali se on za svoje grijehе i pokajao (npr. ubojstvo Nektenaba zbog čega se je pokajao).

*To čuv Aleksandar, žal mu bi mnogo i na ramena vazam, nese ga ka Olimpijadi materi svojej.*²⁶

Aleksandar je bio čista srca, te mu njegova savjest i duša nisu dozvolili nepravedno ponašanje. „Glavni lik Aleksandar prikazan je kao ideal srednjovjekovnog viteza, pronicljivog i hrabroga junaka, okrutnoga prema neprijateljima, milosrdnoga prema pobijeđenima, udvornoga prema ženama.“²⁷ Problem duše i tijela u romanu *Aleksandrida* nije toliko izražen kao u legendama, što bi se moglo pripisati tome što se radi o viteškom romanu dakle drugačijem žanru, no kako je riječ o srednjovjekovnom djelu, već iz ovog prikazanoga se može vidjeti da je zauzimao znatnu važnost.

²⁴ ibidem, str. 280.

²⁵ Štefanić, Vjekoslav... et al. (priredio), *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., str. 331.

²⁶ ²⁶ Badurina Stipčević, Vesna (priredila), *Hrvatska srednjovjekovna proza 1., Legende i romani*, Matica hrvatska, Zagreb, 2013., str. 283.

²⁷ ibidem, str. 26.

3.2.2. Barlaam i Jozafat

Roman *Barlaam i Jozafat* je zapravo nastao na temelju Budine legende koja je preko Turske i Perzije došla do kršćanske književnosti. U romanu se govori o kralju Aveneru koji je bio protivnik kršćanstva, a u proročanstvu mu je rečeno da će njegov sin Jozafat postati veliki kršćanin. Kralj to želi spriječiti, ali ne uspijeva jer ga pustinjač Barlaam obraća na kršćanstvo. Nakon toga Jozafat prolazi kroz brojna iskustva koja mu priređuje otac kako bi ga nagnao da napusti kršćanstvo i vrati se vjerovanju u više bogova. To mu ne uspijeva, njegov sin čak cijelo kraljevstvo preobraća na kršćanstvo, a na kraju čak i otac uviđa da je griješio te i on prelazi na kršćanstvo. Jozafat ostavlja kraljevstvo i odlazi u pustinju kako bi pronašao svoga učitelja i s njim štovao Boga. Barlaam umire u pustinji, a 15 godina nakon njega i Jozafat.²⁸

U nekim se dijelovima ovoga romana izrazito govori o odnosu duše i tijela, ali se taj odnos može provući kroz cijelo djelo kao jedan od glavnih motiva jer se naime radi o asketskome romanu. Taj odnos najviše je vidljiv u dijelu kada kralj Jozafatu šalje 7 djevojaka kako bi on tjelesno sagriješio i tako uživao u zemaljskim blagodatima. Jozafat dolazi u iskušenje te moli Boga za pomoć kako bi se uspio oduprijeti tjelesnoj požudi.

*O moj Gospodine dragi, Jezuse, molim te za tvoje milosrdje, i tvoje majke pričisto djevstvo, da se smiluješ ovomu velikomu grešniku i da mi dopustiš krepos, milos, jakos, da bi mogao čuvati moje biserno, srčano, jedihno djevstvo, da ga ne izgubim i molim te, moj otkupitelju, da me čuvaš tvojom milosti, jere sam sada na pogibili mnogo velikoj, smrtnoj i pakljenoj.*²⁹

Žali se na svoju zločestu put koja nema snage odoljeti iskušenju.

*Moj spasitelju, Jezuse, moja me zločesta put i gnjila prli veoma i žešće, jer je uzavrela mlados, a ove su zmije okolo mene koje mi pokoja ne dadu i svaka svojijem čemerom sijecajući huđe od zmije.*³⁰

²⁸ ibidem, str.22.

²⁹ ibidem, str.227.

³⁰ ibidem, str. 228.

Jozafat se zavjetovao da će biti pravi kršćanin i da neće udovolji tijelu kako bi sačuvao čistoću i kako se ne bi izgubio u svjetovnim željama.

*Pođi s Bogom, djevojko, zato da mi nijesi veće pomenula, zašto sam ja objetovao biti pravi krstjanin i u djevstvu Bogu do smrti služiti vjerno i čisto.*³¹

Moleći Boga za pomoć u očuvanju djevičanstva, on mu odlučuje poslati anđela. Anđeo mu pokazuje duše u raju

'Ovo su djevc i djevice kojino su shranili i svoje djevstvo i nijesu ognjusili puti svoje kojijem godi naslađenjem putenijem.' I reče anđeo Jozafatu: *'Ako se ti jako srveš i zabljudeš tvoje djevstvo, bit ćeš združen s ovezijemi.'*³²

i poručuje da dok ostane čist djevac koji će imati slavu vječnu, jer će ako tjelesno bude nečist, gorjeti u paklu.

*'Ako ti budeš milosrdan i čis djevac, imat ćeš raj i slavu vječnu, a ako li budeš nečist putju i budeš pustiti po razbludah svjetovnijeh, poći ćeš u oganj vječni.'*³³

Uz vjeru se Jozefat uspijeva otrgnuti tjelesnim, zemaljskim željama.

*I probudiv se nađe se vas kakono razbijen u puti i vurićetan, da se ne mogaše zgibati, i sva napas telesna otide od njega toliko, da poslije nijedne napasti ne ima.*³⁴

U skladu s time, može se zaključiti da je u središtu romana tematiziranje djevičanstva kao tjelesne, no prvenstveno duhovne kategorije. U asketskim romanima odnos duše i tijela te suprotnost materijalnog i duhovnog je izuzetno naglašeno. Glavni lik živi u materijalnom svijetu no on teži duhovnom. Unatoč svim iskušenjima uspijeva ostati na pravom putu. Ne prepušta se prolaznim, zemaljskim iskušenjima. U njegovoj borbi

³¹ ibidem, str. 229.

³² ibidem, str. 230.

³³ ibidem, str. 231.

³⁴ loc. cit.

mu pomaže anđeo jer ljudi su podložni grijesima, stoga im je pomoć potrebna. Želja za poboljšanjem, vjera te pokajanje su bitne osobine na kojima se grade čvrsti likovi.

3.2.3. *Priča o premudrom Akiru*

Treći roman koji smo odabrali za analizu, *Priča o premudrom Akiru*, govori o životu Akira, savjetnika kralja Sinaheriba.³⁵ Kako Akir i njegova žena nisu mogli imati sina on je molio Boga da mu ga podari, tako on dobija ulogu odgojitelja svoga nećaka.

*'I ne bi jemu čeda i moljaše boga na vsaki čas i s blagouhanijem i s molitvami velikimi i sa slzami kajaše hišu svoju. I reče jemu bog: 'Akire, vsa ti prošenija isplnih, a ježe o čede tom,ne prosi. U tebe je sestričić Anadan, primi ga mesto sina svojego.'*³⁶

Odgajajući nećaka, Akir ga uči dobromu životu u skladu s Božjom voljom pa ga tako upozorava na mnoge grijehe. Zapravo ga podučava malim životnim i važnim mudrostima kako bi se što bolje snašao u životu i kako bi bio dobar čovjek te kako bi na kraju mogao otići u raj. Uči ga o hrabrosti, dobrim djelima, Božjim zakonima, načinima poštenoga življenja. Naravno, uči ga i o grijesima tijela i duše, povezujući grijehe tijela s lakomim i zlim ženama. Zanimljivo je da svaka pouka započinje s direktnim obraćanjem sinu; „Sinu moj Anadane“. O grešnosti tijela ga najprije upozorava govoreći da ne gleda ljepotu žene:

*Sinu moj Anadane, ne gledaj na lipotu ni na krasotu žensku, pomeni grob i črvi kako hotje vse tjelo izisti i bude smrdjeti v prahu i v popelu.*³⁷

U djelu se mogu uočiti i naznake mizoginije jer se govori o zlim ženama, i to na više mjesta. Akir upozorava „sina“ da ne vjeruje zlim ženama, žene su slatkorječive, a na kraju se pretvaraju u zla stvorenja:

³⁵ ibidem, str. 23.

³⁶ibidem, str. 251.

³⁷ ibidem, str. 252.

*Sinu moj Anadane, ašće i veliko imenije daš zli ženi, to veliku sramotu obrjeteš od nje. Sinu moj Anadane, ne vjeruj zli ženi, med bo kapljat iz ust jej, a posljed obrjete se gorest gorka i čemerna.*³⁸

Velik broj poruka koje mu otac daje, se i tiču žena i bludnosti, tj. grijeha tijela.

*Sinu moj Anadane, udruži ruci svoji ot tadbe i usta svoja ot laži i telo svoje ot bluda svakoga i najveće ot mužate žene, čuvaj se.*³⁹

Pouke koje Akir daje su zapravo pravila i upute o tome kako sačuvati čistoću svoga tijela i svoje duše, objašnjenja kako ne hraniti put i kako sačuvati dušu te kako se posvetiti nebeskome, a ne zemaljskome.

*Sinu moj Anadane, ako bi hotjel umirajuću plt hraniti, a dušu zabiti, podoban jesi tomu kino plemenitu gospodičnu ostaviti, a rabinu hraniti. Sine moj Anadane, ako bi hotjel zemaljskoga ljubiti, a nebeskoga zabiti podoban jesi tomu kino rataja na stjeni piše nego ki na njivah ore.*⁴⁰

Usprkos svim Akirovim poukama, Anadan nije onakav kakav je trebao biti. Akir zbog Anadanove spletke zamalo biva pogubljen. Kada moli oca za oprost, on mu izriče rečenice koje zvuče kao pouke i koje trebaju izazvati krivnju.

*I urjeza 30 prutov i svlječe ga i nače ga biti. I pravljaše Anadan: 'Oče moj Akire, ne ubijaj me, da budu konjuh kobilam tvojim.' I reče Akir: 'Sinu moj, bil mi jesi kakono su vlčju djecu učili knjizje az buki, a oni tadaje ujiše kozle.' I nače ga biti. I reče Anadan: 'Oče, molju te ne ubijaj me, da budu ovčar ovac tvojih.' I reče mu Akir: 'Sinu moj Anadane, bil mi jesi kakono je vlk šal po ovčjem tragu (...)'*⁴¹

Akir ga nakon svake pouke tuče, a Anadan na kraju umire. Akir je othranio, odgojio i učio Anadana životnim važnostima, no Anadan svome učitelju, odgojitelju i

³⁸ loc. cit.

³⁹ loc. cit.

⁴⁰ ibidem, str. 255.

⁴¹ ibidem, str. 259.

ocu ne vraća dobrotu. Upravo u tome postupku, koji predstavlja urotu protiv oca, vidimo koliko je njegova duša grešna. Sve te moralne poruke namijenjene Anadanu su sasvim jasno i poruke čitateljima. Djelo je naglašeno didaktično i ono daje savjete za dobar i sretan život, život oslobođen tuge, straha i patnji do kojih dolazi ako se savjeti ne slijede i ako se nebesko zamijeni zemaljskim.

3.3. Apokrifi

Apokrifi su nadžanrovska skupina koja govori o biblijskim osobama, odnosno o njihovim djelima kojih u kanonu Biblije nema i za koje nije važna istinitost fabule nego prenošenje Istine. Nazivaju se nadžanrovskom skupinom zato što se unutar nje nalaze različiti tekstovi (poslanice, viđenja, djela apostolska i dr.). Smatraju se jednim od najfunkcionalnijih oblika u srednjem vijeku koji mogu biti zanimljivi i današnjim čitateljima. Iako radnjom nisu vezani uz biblijski kanon, njihova se simbolika teško može razumjeti bez poznavanja Biblije.⁴²

Apokrifni tekstovi nastaju već u počecima kršćanske pismenosti, a nisu postali dio biblijskog kanona većinom zbog toga što se nisu podudarali s najranijom kršćanskom tradicijom, ali se oslanjaju na biblijski tekst. Dije se na starozavjetne i novozavjetne, a više je novozavjetnih. Veći broj apokrifa je bio napisan na grčkome jeziku, kao i na orijentalnim jezicima i latinskome. Znanstveno se počinju proučavati tek početkom 20. stoljeća, a kod nas su sačuvani još od 13. pa sve do 15. stoljeća. Iako su fiktionalna djela, ona u okviru književnosti ne stoje kao takva jer su istinita u moralnome smislu. Ona nastoje uputiti druge da idu pravim putem te prikazuju kako se etički treba ponašati, dajući tako čitateljima „savjete“. Opseg apokrifa nije određen. Neki mogu biti kratki, a drugi dužinom bliski romanima, pripovjedač je objektivan, pripovijedanje se veže kronološkim načelom što je i rezultat čestog ponavljanja veznika.⁴³

⁴² Dürriegl, Marija-Ana (priredila), *Hrvatska srednjovjekovna proza 2., Apokrifi, vizije, prenja, Marijini mirakuli*, Matica hrvatska, Zagreb, 2013., str. 57.

⁴³ ibidem, str. 58.

Najveći broj kod nas je sačuvan u glagoljskoj književnosti, u koju su većinom ušli iz staroslavenske matice koja se temelji na grčkim karakteristikama, ali postoje i primjeri prevođenja s latinskoga jezika. Ta književna vrsta postojala je zasebno, dakle nisu sačuvana u jednome apokrifnom korpusu i upravo su zbog toga sačuvana u različitim opsezima, od fragmenata do cjelovitih djela. Kod nas je većina sačuvana na glagoljici, nešto manje na latinici i ćirilici. Oni su zapravo književnost antike koji su se protegli kroz većinu srednjeg vijeka.⁴⁴ „Sažeto gledano, apokrifi imaju znatnu kulturološku vrijednost, jer je to skupina tekstova koja hrvatskoglagoljsku književnost povezuje s najstarijom slavenskom pismenošću“⁴⁵

3.3.1. Djela Pavla i Tekle

Ovo djelo govori o dolasku Pavla koji propovijeda u gradu Ikoniju i tu preobraća Teklu na kršćanstvo koja upija njegove riječi i ne sluša ništa drugo te se potpuno prepušta vjeri, odbijajući čak i svoga zaručnika. Njega to strašno razljuti i vjerujući da je Pavao kriv, optuži ga da samo zavodi narod, pa Pavao zbog toga završi u tamnici.

Tamor že slišav si ot neju, isplni se jarosti i r'vanija i, jutro vstav, ide v dom Onesiporov s knezi bogati i s narodi mnozi i s dr'kolami glagole Pavlu: 'Razvratil jesi ikonijiski grad, ošće že i moju obručenicu Tjeklu, da ne hoćet posagnuti za me!'.⁴⁶

Pavla u tamnici posjećuje Tekla kako bi slušala njegove propovijedi.

Tjekla že vstavši noćiju, i s'n'mši monisti, dast vratarevi i otvrze jej dv'ri, i vnide v t'mnicu. Davši t'mničnom stražju zrcalo srebrno i vnide k Pavlu, i sjedši u nogu jego, poslušaše veličija Božija. Pavl že mne jako ničtože jemu budet, živješe drznovenijem Božijem. Onoj že vjera rastješe, oblobizajući uzi jego.⁴⁷

No zbog toga osuđuju i Teklu. Zatim ju knez pita zašto se ne uda za Tamora, jer bi tako trebalo biti po zakonu. Ona na njegovo pitanje ništa ne odgovara.

⁴⁴ ibidem, str. 58-60.

⁴⁵ ibidem, str. 70.

⁴⁶ ibidem, str. 130.

⁴⁷ ibidem, str. 130. i 131.

I povelje knez priversti Pavla na sudišće i svetuju Tjeklu. Ona že ubo ide s radostiju veseleći se. Narodi že vidjevše Pavla privedena na sudišće v'prijahu; 'VI'h'v jest pogubi j!' Antupat že v slast poslušashe Pavla o prjepodobnih djeljah Hrstovjeh. I svjet stvor, prizvav Tjeklu, glagola k njej: 'Počto ne posagneši za Tamora, jakože zakon jest ikonijski?' Ona že stojaše vzirajući na Pavla. Ničtože ne otvećajući, Teoklija že mati jeje vz'pi glagoljući: 'V'žžejete bezakonnicu, s'žžjete nenevjestu posrjedje pozorišća, da vse ženi ubojat se učimije im!'⁴⁸

Izraženost problema duše i tijela stoga se tu lako može iščitati. Tekla prelazi na kršćanstvo. Odriče se želja svoga tijela te ostavlja svoga zaručnika, vjerojatno smatrajući da bi njezin odnos s njime, uzrokovao želju za zemaljskim užitcima zbog čega bi zanemarila svoju dušu. Tekla postaje potom heroinom, biva izvrgnuta mučenju od strane pogana zbog svoje vjere te čak i kada je privežu za lavicu da ju proždre, što joj je bila osuda, lavica ne čini Tekli ništa, nego jednostavno legne i liže joj noge.

I jegda zvjer izvjesje na nju, privezashe ju l'vici ljutje zjelo, cjesarica že Tropena gredješe vsljede jeje. L'vica že ležeći vskraj Tjekli, lizaše nozi jej i v's narod divlahu se.⁴⁹

Na taj se način prikazuje kako je njezina čistoća bila nepokolebljiva i ujedno time se otvara put raznim legendama o djevicama-mučenicama koje su se borile za kršćanstvo čuvajući svoje djevičanstvo. Takva je na primjer i legenda o već spomenutoj svetoj Katarini, ali i svetoj Margareti, Julijani, Barbari, da spomenemo samo najpoznatije srednjovjekovne svete.

⁴⁸ ibidem, str. 131.

⁴⁹ ibidem, str. 133.

3.3.2. Čtenije prekrasnoga muža i sveta človjeka Osipa

Ovaj apokrif nastao je na temelju biblijskoga motiva o Josipu kojega su braća prodala i rekla ocu da ga je ubila divlja zvijer, a nakon nekoga vremena Josip postane faraon u Egiptu. Problem se tijela i duše u ovom apokrifu veže uz Josipa i Patrikijovu ženu.

Gospoja že Patrikijina, vidiv Osipa i rani se srdce njeje ljubavju sotoninu i vele želiše sagrišiti š njim. I toga svetago muža pašćaše se vavrići v rov ljubodjejanija, mnogo putan čineći na ta vsaki dan, kako bi ga prelastila, svite preminajući, v vsje čase lice prominjujući i smijući se i lasteći kako zmija pravednago i sama pače simi riči hoteći prelastiti prepravednago Osipa.⁵⁰

Dakle, ona je poželjela Josipa (spominje da će otrovati svoga muža), a kad ju je on odbio, mužu je rekla da ju je Josip htio zavesti te je tako pokazala nečistoću svoje duše i tijela za kojim se povodila.

'Lezi sa mnu! Ne boj se niodkudar i poj ka mni, da naslaju se ja lipote, dobrote tvojeje! I ti nasladiš se krasoti mojeje. Mnogije posilije da ti vladaješi vsim domom mojim i ne smit nigdor vnutr vlisti k nama, i ne slišit nigdore dela naju. Ako li muža bojiš se mojega, i ne hoć, ja ga umoru davši mu otrov!'⁵¹

Josip ne želi griješiti jer se boji Boga kako je on njegov gospodar.

On že ne bi premoren dušeju i telom, v tolicje bure ne pogruzi se ot riči ke reče njemu, straha cić Boga sahraniv se bes poroka. Otkovori Osip gospoji svojej riči celomudrje rjekí: 'Ne imam učiniti toga griha, gospoja moja, Boga se boju. Gospodin moj vse imenije va oblast dast mi ča je v domu i ča je v selih, i vse ča je v oblast njega, razvje tebjje, gospoje moja, vse že je v ruku mojeju.⁵²

On je u jednom trenutku nesiguran u svoju snagu te moli Boga za pomoć.

⁵⁰ ibidem, str. 90.

⁵¹ ibidem, str. 90. i 91.

⁵² loc. cit.

*'Bože otac naših Avraama, Isaka i Jakova, izbavi me ot sega zvara ljutoga! Vidjeti jelukavstvo ženi ove kako me misli ubiti činen'ji zlimi. Izbavil me jesi, vladiko, iz rova, izbavi me i sada od zvara lukavoga, da ne budu posramlen ni proklet ot otac mojih za dela moja nečistaja, Gospodi vzljubih te velje istinnoju ljubavlju!'*⁵³

Josip i žena Patrikijina su sušta suprotnost, dobro i zlo. Ona ima grešnu dušu i tijelo, a Josip čistu dušu i tijelo. Upravo je ovdje zanimljivo vidjeti taj problem jer imamo dva lika čija su duša i tijelo u potpunim suprotnostima, kao bijelo i crno. Ona se povodi zemaljskim užitcima, a on duhovnim. Ona vidi samo materijalnost, a on posjeduje veliku vjeru i duhovnost. S druge strane tako jasno prikazana suprotnost pomaže čitateljima da jasno uoče prave vrijednosti kršćanskoga života, a što je namjera i ovoga didaktičnoga teksta.

3.3.3. *Protoevanđelje Jakovljevo*

Protoevanđelje Jakovljevo se sastoji od više verzija, a mi ćemo se posvetiti ulomku *Zborničke verzije* iz knjige *Hrvatska srednovjekovna proza 2. Apokrifi, vizije, prenja, Marijini Mirakuli*. Prvi dio *Zborničke verzije* govori o rođenju Djevice Marije, a drugi o rođenju Isusa Krista. Odnos duše i tijela izraženiji je u drugome dijelu u kojem Josip optužuje Mariju da je učinila zlo oskrnuvši svoje tijelo.

*I kada pride Osip z gore i najde Mariju truhlu, izbi se po lici svojem i udri sobu o tla tere se splaka gorko govore: 'Ne mogu očima mojima pozriti k Bogu mojemu, zač ne mogoh čisto shraniti djeve ove! Gdo me ulovi, koliko veliko se zla učini v domu mojemu!' I prizva Osip Mariju ot dvora svojegolahko i poča ju pitati samu, govore njej: 'Marije, ča si toliko zla učinila, da si se oskrnila? Vide ti prijemaše piću ot anjela, a sada si ogrišila sebe i mene, jere ljudi verovati ne hote da sam te ja čisto hranil.'*⁵⁴

⁵³ loc. cit.

⁵⁴ ibidem, str. 107.

Marija je bila čista, pa ju Josipova optužba da je sagriješila i da ljudi neće vjerovati da je on nije obeščastio, tjera u plač nakon kojeg anđeo objašnjava da je Marija začela po Duhu Svetom.

*A Marija se splaka gorko i bijaše se po licu govoreći: 'Čista jesam i muža ne znaju! I živ Gospod Bog moj, kako ne vem otkudu ovo bi va mne!' A Osip umlкну. I javi se anjel Gospodan va sne Osipu govore: 'Osipe, ne boj se pojati Marije žene tvoje, zač to ča je v njej ot Duha Sveta jest.'*⁵⁵

Pored toga, da su sagriješili optužuje ih i starješina.

*I povida Ivan knižnik jerjejom tu rič od Marije da je truhla, a starišina od jereji prizva Mariju i Osipa. I reče njej jerej: 'Marije, zač si toliko zla učinila? Vide ti prijemaše piću ot anjela.' I rekoše Osipu: 'Zač si tu djevu oskvrnil?' Reče Marija i Osip: 'Čista jesva i ne vim što govoriste!'*⁵⁶

Ljudi im nisu vjerovali, stoga su se okrenuli zakonu pomoću kojega su mogli odrediti jesu li Marija i Josip nedužni. Kako bi se saznalo jesu li optužbe utemeljene, oni moraju popiti svetu vodu pomoću koje će istina izaći na vidjelo.

*I biše zakon meju njimi gdo ih koliki grih učinaše, imišeje jerej Zaharija svetit vodu i dati piti onomu na koga se sumnahu, i tada i mu se grih očito pokazaše. I tako učiniše Mariji i Osipu i ne pokaz' se grih na niju i vsi rekoše da čista jest oba.*⁵⁷

Popivši svetu vodu svi su mogli uvidjeti istinu o Mariji i Josipu. Dakle, istina je da je Marija začela po Duhu Svetomu i da je Josip nije obeščastio. Kako se uz pomoć svete vode pokažu grijesi onoga tko ju pije, tako je ovdje pomoću nje dokazano da su njihove duše bezgrešna i da su optužbe lažne. Njihove duše su tako ujedinjene u čistoći s tijelima.

⁵⁵ loc. cit.

⁵⁶ loc. cit.

⁵⁷ loc. cit.

3.4. Vizije

Vizije, odnosno eshatološke vizije govore o onostranosti (vječnom životu) i predstavljaju jedan od najreprezentativnijih književnih žanrova u srednjovjekovlju. One nemaju izravnih predložaka jer govore o onostranosti koja je za živog čovjeka, unatoč vjerovanjima, nepoznanica. Dije se u više skupina: ukazanja, putovanja kroz drugi svijet, snoviđenja ili *alegorijske*, odnosno *pjesničke* vizije, a kao samostalna književna vrsta vizije se pojavljuju u 7. stoljeću. To su dramatična djela koja obiluju maštovitošću te tako govore o anđelima, đavlima, putovanju duša i sl. Za razliku od svih drugih srednjovjekovnih književnih vrsta vizije su jedina vrsta koja obiluje opisima, za ostale u većem dijelu se nalazi dijalog, pripovijedanje ili izvješćivanje.⁵⁸

U kasnome srednjem vijeku su bile omiljena književna vrsta zato što je u to doba razmišljanje o pitanju smrti i bilo središtu ljudskoga života. Vjerojatno je do takvoga razmišljanja dolazilo zbog uvjeta u kojima se tada živjelo, brojnih bolesti i ratova, a i mentaliteta tadašnjih ljudi te naravno presudnoga mjesta religije u društvu. Neke vizije koje su sačuvane u našoj tradiciji često su ulazile i u kronike sa svjetovnim romanima ili su čak bile zapisivane s njima. Kao književni su žanr imale poprilično poteškoća u klasificiranju pa ih se ponekad smješta u apokrifne ili hagiografije. U hrvatskoglagoljskoj književnosti tako postoje sljedeće skupine eshatoloških vizija: a) apokrifne, koje se dijele na starozavjetne i novozavjetne i b) mlađa srednjovjekovna djela prevedena prema latinskim izvorima. Grade se na načelima antiteze i gradacije, a više se prostora posvećuje mukama nego blaženom stanju. U njima se slike ovozemaljske stvarnosti povezuju s duhovnim značenjem tako da slike direktno predočuju značenje i misli, a kao kontekst uzimaju kršćanstvo. Polifunkcionalnost je jedna od očitih značajki vizija, jer pored estetske funkcije one predstavljaju i moralnu, poučnu, religioznu i dr.⁵⁹

⁵⁸ ibidem, str. 145. i 146.

⁵⁹ ibidem, str. 146-158.

3.4.1. Bogorodičina apokalipsa

Marijina vizija u kojoj vidi ljude nečiste duše i tijela, grešnike, kako pate u paklu. Kako je željela vidjeti sve grešnike i njihove muke Marija moli Isusa Krista da joj pošalje arkanđela Mihaela da joj pokaže grešnike.

Sveta vsagda prisno djeva Marija vshotje pohoditi mjesta mučnih i vidjeti vse muke. I vzide na goru Elionskoju i pomoli se k gospodu Bogu našem Isusu Hrstu i v molitvje reče: 'Va ime Otca i Sina i Duha Sveta, da snidet arhistratig Mihovil da skažet mi o zem'ljskih i takoje prija o nebeskih.' I abije v ta čas pride Mihovil arhistratig s nebjes i 4 sta anjel š njim: ot vstoka 100, ot zapada 100, ot polunoči 100, ot poludne 100.⁶⁰

U paklu Marija vidi duše kako se muče, svaka imajući svoje muke, svako malo pitajući arkanđela zašto gore u paklu, gdje on za svake skupine grešnika navodi razne grijehe. Svi su se ogriješili o dušu, ima onih koji su se povodili za željama svoga tijela. Onih koji nisu vjerovali u Boga, koji nisu išli u crkvu, koji su imali zle jezike i dr. Na više mjesta se spominju oni koji su tjelesno griješili.

Otnudježe ishojaše rijeka ognjena i stojaše v njej narod mnog, muži i žen, neki do pasa, neki do prsi, druzi do brade, druzi do vrha. Vidjevši že presvetaja, vzdahnu i vprosi arhistratiga Mihovila: 'Kto sut si, ki su do pasa v ognji?' I reče Mihovil: 'Si sut svojim botrom zlaja slovesa glagolali i v bludje oskvrniše se, i togo radi mučet se tako.'⁶¹

Nadalje, Mihael ju vodi da vidi kako se muče oni koji „nosiše apostolski i evanjski obraz“⁶². I tu Marija vidi bludnike i bludnice.

I vidje presvetaja Marija na inom mjestje mnogije človjeki ležeće va ognj, muži i ženi, i vprosi presvetaja Mihovila: 'Ki grjeh imut?' I reče Mihovil: 'Si sut

⁶⁰ ibidem, str. 194.

⁶¹ ibidem, str. 196.

⁶² ibidem, str. 198.

*svadnici ožuru čineći i bludnici bludeće v bludje, i tako mučēt se.'*⁶³

Anđeo ju odvodi dalje gdje susreće skupinu ljudi različitih, ali i sličnih grijeha.

*I reče Mihovil: 'Pojdi, presvetaja, i pokažu ti idježe mučit se rod bjesčislnih grješnih.' I vidje presvetaja rjeku ognenu; i bješe v rjece toj vidjenije krvavo, i hojaše i pojadaše zemlju. I po srjedje mlnije oganne ishojaše iz njeje i narod grješnih bješe v njej. I vidjevši presvetaja i proslzi se i vprosi Mihovila arhanjela: 'Kto sut si i kaci im grjesi sut?' I reče Mihovil: 'Se sut razbojnici i svarnici razarajuće post prjeje vrjemene, i ne postidješe se skvrnnici snjedajuće domi vdovic, razlučajuće malžena s djetmi, p'janici, prekupci, ožurnici; se sut nemilostivi knezi i biskupi nenavidješe ubozjeh, patr'jarhe ne tvoreće volje Božje, bludnici nečistivi.'*⁶⁴

Marija tako s Mihaelom i anđelima obilazi pakao, a na kraju moli oprost od Boga za grješnike što Bog ne može ispuniti. Odnos tijela i duše ovdje je prilično izražen jer se u prikazu pakla nalaze svi koji su se ogriješili dušom, a neki su se od njih ogriješili tijelom što im je uništilo i dušu. Ovo djelo daje upozorenje i prikazuje što će se dogoditi onima koji ne žive dobro i pobožno. Jasno je da ovo djelo zbog paklenih muka ne ostavlja ni suvremenog čovjeka ravnodušnim, možemo tek zamisliti koliku je snagu imalo nad srednjovjekovnim. Upravo se zastrašivanjem i nimalo uljepšanim, hiperboliziranim prikazima željelo čovjeka izvesti na pravi, pokajnički, bezgrešni put.

3.4.2. Pavlova vizija

Pavlova vizija je veoma slična *Bogorodičinoj apokalipsi*, iako se u Pavlovoj prikazuje i Raj (duše u njemu) te sud dvaju ljudskih duša, jedne dobre (čistoća duše i tijela) i jedne zle (nečistoća duše i tijela). Vizija započinje s tim kako anđeli svako veče pred Boga donose ljudska djela, dobra i zla.

⁶³ loc. cit.

⁶⁴ loc. cit.

*'Mi pridospimo ot onih ki su se otvrgli ot sega svjeta slasti, imene cić svetogo tvojego, ki živu v pustinjah i v propasteh kajući se i plačući se, grihe svoje ispovjedajući na vsaki dan.' (...) 'Srcem i usti blagosloveće Gospoda Boga na vsaki dan, skrbeće, kroteće telesa svoja, plačuće se i ridajuće. I mi anjeli njih plačemo se s njimi. I ako je tebi drago, Gospodi, zapovij nam takim služiti, zač se učiniše sami ubozi za ime tvoje veće vsih budućih na zemlji'*⁶⁵

Kako anđeli žele služiti one koji su služili Bogu isto se tako pitaju zašto da služe onima koji su bili zli, koji su grijeshili o dušu i tijelo i nisu poštovali Boga.

*'Mi pridospimo ot onih ki se vzivaju imenom krst'janskim i svojeji plti služet na vsaki čas, i nijedne molitvi ne učiniše, na vsem srcem i vse vrime žitja svojego pogubiše. Ča nam je potreba takim služiti grješnim človjekom?' I reče njim Gospodin: 'Zapovedaju vam da ne prestajuće služite njim dokle obratet se. Ako li ne obratet se, oni imaju priti k mnje i ja imam suditi njim!'*⁶⁶

Zanimljivo je i kako je u ovome djelu prikazano odvajanje tijela i duše pa ponovno spajanje kako bi u jedinstvu čovjek stao pred Boga. Nakon toga, duša bi se na kraju opet, poslije suda, odvojila od tijela i bila smještena ili u pakao ili raj.

*I ta čas videh prestavi se, i imiše prijeti pokoj i veselije prija bo nere duša is tela njega ishojaše, pridoše dobri anjeli k njemu, i tud'je paki i zali š njimi. I vidiše človjeka zali anjeli, ne najdoše v njem del zalih. I dobri anjeli vzeše dušu pravadniču i služahu nej doklje izide is tela i vzeše dušu i vratiše v telo tri krat i riše nej: 'O duše blagaja, poznavaj svoje telo s kim imaš stati na sudi, ot kogo sada gredeši. Dostojna bo jesi vratiti se v telo tvoje, da v dan veliki primeši to ča Bog obeća vsim pravadnim.' I prijaše dušu ot tela i celivahu ju, zač ju znahu i prija včerannega dne, i tretoga dne riše nej anjeli: 'Krepi se duše, pokle učinila jesi volju Božju budući na zemlji.'*⁶⁷

Kako nam je to prikazano na temelju dobre duše isto je učinjeno i sa zlom.

⁶⁵ ibidem, str. 176.

⁶⁶ loc. cit.

⁶⁷ ibidem, str. 177. i 178.

*'O okanna duše, pogledaj na svoju plt i poznaj žitije svoje! Otkudu izide van, podoba ti vratiti se v plt cvoju da v dan vskršenija primeši dostojnana dela tvoja.' I kada izide iz tela, ide pred nju anjel ki biše prebival poli nje, (...)*⁶⁸

Istaknuti ćemo još kako se, kao i kod prijašnje vizije, u paklu prikazuju duše čiji je grijeh bio grijeh tijela. Kao što je i Marija postavljala pitanja Mihaelu što su sagriješile pojedine duše, isto čini Pavao.

*I vidih druge muži i žene do polu gorihu i bihu očrnjeni zlo v propasti ogannoj. I vidih plačući se i vprosih: 'Ki su ovi, gospodi?' I reče mi: 'To su preljubodejnici, ki imijući svoje žene i činahu z družimi blud. I žene takoje time zakonom čineći blud z družim, a sada time zakonom prijemlju muku.' I vidih tu divicu i imiše svitu okrvlenu i vidih četire anjele ki imihu v rukah svojih veruge željezne razžgane močno, i položiše je na grlo njeje i vlačahu. I paki ja vsplakah se i vprosih: 'Kto sut ovi, gospodi?' I reče mi: 'To su bile divice ke su divičastvo svoje oskvrnile prija braka, i zato prijemlju ove muke.'*⁶⁹

U paklu se prikazuje i svećenstvo koje je uživalo u materijalizmu i zemaljskim požudama.

*I pride anjel Temelih i imiše v ruku svojeju železo veliko i na četire strane biše oštro, i tim železom izvlačaše utrobu tomu starcu van usti. I uprosih anjela i rih: 'Gospodi, gdo je starac ovi ki ima toliko veliku muku?' I reče mi: 'To koga vidiš, pop biše i ne svršase Božje pravo, i ne prestajase jidući i pijući i blud čineći, a ne prinošase molitve Bogu, i zato taku muku prijemlje!'*⁷⁰

U vizijama se većinom paklene muke prikazuju što strašnjijima i gorima kako bi se i čitatelji bojali griješiti da ne bi završili u paklu trpeći krvave, teške i strašne muke. Njima je to i bio cilj, zapravo kao i većini srednjovjekovnih djela temeljenih na

⁶⁸ ibidem, str. 179.

⁶⁹ ibidem, str.186

⁷⁰ Ibidem, str. 185.

kršćanstvu i vjeri uopće. Željelo se poučiti nekoga dobrom vladanju i prikazati što ih čeka ako griješe, a što ako ne griješe. U ovoj književnoj vrsti se to snažno pokazuje, toliko da dolazi do prenaglašavanja. Tako je i s problemom duše i tijela, koji je u vizijama uočljiviji i eksplicitniji nego u drugim proznim vrstama, osim naravno, prenja od kojih su neka upravo posvećena problemu duše i tijela.

3.4.3. Dundulova/Tondalova vizija

Ovo književno djelo govori o velikom vitezu Dundulu koji je bio zao i bilo mu je samo stalo do zemaljskih užitaka, no on se preobrati nakon što njegova duša napusti tijelo i s anđelom posjeti pakao i raj. Kao i u prijašnjoj viziji ovdje imamo izražen motiv izlaska duše iz tijela. Ta duša se vraća u tijelo na zemlju kako bi Dundul mogao propovijedati što je sve proživio i što čeka grešnike, a što one koji se pokaju za svoje grijehe. Dundul je bio na obroku kod „prijatelja“ koji mu je bio dužan tri konja te sjedeći za objedom dođe anđeo i učini da Dundul ne može pomaknuti niti jednu ruku. Nakon nekog vremena on „umre“ i duša mu izađe iz tijela.

*'Hrani prijateljski te moje rječi, jere si čas imam umrjeti!' I v ta čas njega tjelo pade na zemlju i bje prez duše. I to čudo vidjevše vsi okolu stojeći, čudiše se kadi tako naglo bje mrtav tako krjepak vitez. I vsi se žalošćahu, okolu njega plaćući i ne vidući ča učiniti. I tako leža bez duše njega tjelo v srjedu prvo počanši pol dne, daže do sobote – i zato ga ne pokopaše, zač v livom boku se čujaše nikoliko tepline. I po tom znamenju čekahu ljudi niko javlen'je. I potom jest vraćena duša njegova v njega tjelo.'*⁷¹

Kada je njegova duša došla u pakao na nju su se okomili vragovi iznoseći joj sve Dundulove grijehe, pa tako i grijehe tijela.

*'... O, duše okanna, zač se sada ne gizdaš? Zač ne greš na preljudbodejstvo i ne ljubodjeješ hodeći v tvojej velikoj gizdje? Mnogije djevice posla po zlje svjetu, i mnoge zakone žene v grjeh obrati i v nepočten'je postavi!...''*⁷²

⁷¹ ibidem, str. 204.

⁷² ibidem, str. 206.

U jednom dijelu raja on dolazi do prekrasnoga mjesta na kojem želi ostati, ali mu anđeo kaže da ne može, a i inače rijetke duše dođu tu jer se tu nalaze čiste djevice i čisti djevcici, ljudi koji su se uspjeli osloboditi želja tijela.

*A tada anjel reče: 'Ove radosti i ove svjetlosti nisu je ini dostojni, takmo čisti djevcici i čiste djevice ki svoje tijelo ustrgoše od vsakoga zaloga bluda i zaloga oskvrnen'ja teles svojih, a za takovu radost kako sam vidiš. I zato ovdi ti ne moreš ostati, da skoro i naglo vratiš se v tvoje tijelo. Da vari se od prvih djel! A poli tebe bude moja moć i moja milost i moja svjetlost vazda bude poli tebe!'*⁷³

Problem našega proučavanja u ovom djelu najizraženiji je u odlasku duše iz tijela s čim se ističe da tijelo bez duše ne može biti, pored toga naglašava se i problem tijela koji se iščitava kroz pohotu i bludnost. Na kraju možemo vidjeti kako anđeo duši govori da će ju vratiti u tijelo i da je sada njezina svrha živjeti životom koji će biti uzor drugima. Kada se Dundul vrati u život on se ispovijedi za sve svoje grijehe, preobrazi se i tako počne živjeti pobožnim životom.

*I potom se učini ispovjedati svojih grjehov kih on nigdare nje znal, dokle nje pokusil velikih muk. I prija Božje tijelo, i potom se stvori va veliko ubožastvo postaviti oda vsega bogatstva kako sam njega rekel na počelje ovoga govoren'ja. I k stveni put se obrati sa umiljen'jem i krotostju kjeh dobrot ne bješe prvo znal ni umjel.*⁷⁴

Prikaz muka u paklu i mučenje duše zbog grešnog života je pouka. Tako se čovjeka upozoravalo na mogući ishod nakon smrti koji je ovisio o tome kako će provesti svoj život na zemlji. Ako živi grešno, duša će mu zauvijek trpjeti paklene muke, a ako živi što bolje i pobožnije, čeka ga blaženstvo u raju.

3.5. Prenja

Prenja predstavljaju dijalog (razgovor, prepirku i sl.) dviju ili više

⁷³ ibidem, str. 216.

⁷⁴ ibidem, str. 217.

suprotstavljenih „osoba“, iz onostranosti, ovostranosti ili pak ljudske unutrašnjosti. Ona su u srednjem vijeku bila popularna podjednako i na latinskome i na narodnima jezicima. Osnova im je dvojnost koja savršeno predstavlja srednjovjekovni duh, dakle dobro i zlo, krepost i grijeh, a nastala su pod utjecajem kasnoantičke književnosti i usmenih narodnih predaja. Motivi i oblik u njima se mogu pronaći i prije srednjega vijeka, u određenim starijim tradicijama koje nisu europske. Kao srednjovjekovna književna vrsta pojavljuju se krajem razdoblja rimske književnosti, kada se počinju pojavljivati i simbolični likovi ili čak i personifikacije. Ona su potaknuta kršćanskim uvjerenjima koja su zapravo učila o prolaznosti materijalnog i o važnosti vjere.⁷⁵

Dijalog prevladava u te ova djela mogu biti u prozi, ali i u stihu. Pripovijedanje je najmanje zastupljeno zbog uzastopnog prepiranja likova i nadmetanja te tako dolazi do toga da sad riječ ima jedan lik, a sad drugi. U hrvatskoglagoljskoj književnosti sva su vjerske tematike i karaktera. Problem duše i tijela jasno se izražava u pojedinim prenjima, a prema augustinovskome učenju i tijelo i duša su dobri, ali se tijelo smatra „niže vrste“ za razliku od duše koja predstavlja „višu vrstu“. Zanimljivo je da su se ona mogla nalaziti uklopljena u druge žanrove, npr. u svetačke legende. Prenja su kao i većina srednjovjekovnih vrsta nosila snažnu moralnu i vjersku pouku.⁷⁶

3.5.1. Videnije svetago Brnarda kako vidi karanije duše (s tijelom)

Ovo djelo je o viđenju svetog Bernarda kako se prepiru duša i tijelo. Upravo ovim djelom savršeno se izražava naša tema. U djelu duša se prva počinje žaliti na tijelo i pripisuje sve grijehе njemu ne priznajući niti jedan na sebe.

'...Gdi su sada sluge tvoje ke za tobu postupahu? Vidi tebe sa svih stran časti prinošahu. Diku tvoju gdo ti odne? Nisi sada v turnih visokih ni v polačah krasnih, da ležiš sad v nosilih malo vridnih. (...) Ojme, telo, gdi je zlato i srebro tvoje ko pečalno zbiraše i opravlaše? Gdi je vlastelstvo i slava tvoja ku se dičaše, kadi domove v kih se ponošaše i veselaše v kih malo poživi? (...) Nisu pri tebi različne kuhinje kimi se pitaše črvom ki te hote (sada jesti) hranu njim

⁷⁵ ibidem, str. 229-233.

⁷⁶ ibidem, str. 229.

*pripravljaše . Nisi sada v ljubvi sa svojimi dragimi. Tvoje ženi tuge(za tobom) pokle tvoju lipotu tu smrt oznobi i skrati. (...) O, telo nevoljno, jesi li sada veselo ot sega svjeta lastivoga, gda si izišlo ki ti dlj život obitaše i tobu podvrže, onoga ne najde, a ov naglo izgubi!*⁷⁷

Ona ne prihvaća grijehe na sebe jer smatra da je za razliku od tijela uzvišena te da je „Božja nasljednica“, a ne shvaća da su oni jedno i da zajedno čine čovjeka, da su grijesi jednoga i grijesi drugoga i ne mogu se razdvojiti. Upravo joj tijelo nešto slično odgovara, napominjući kako je ona uzvišena i gospodari nad njime te ga zato ona i mora kontrolirati i sprječavati da griješi, a ne promatrati sve odvojeno kao da ona ne prebiva u tijelu i da nema veze s njime.

*'(...) Duše, vide, tebe Bog učini dušu v svoj obraz plemenitu i tebe mani telu postavi gospodina, a mene tebi za slugu. Ti manu vlada, a ne ja tobu duše! Ako se ja potežah k zemalskim, ot zemlje bo jesam, da ti duše budući ot neba, zač ne potežaše knebeskim? Da ako se ja potežah na grih, a ti me od griha imaše ottegnuti na dobra dela – da ti duše otvratu oči tvoji ot neba i povede se za mnu v zemalska i prista k vsim pohotem i grihom i učini mani i sebi slipa voja! I zato ni čudo ako se obavspadosva, jere pisano jest; ko slip slipa vodi, oba v jamu vpadeta se.(...)'*⁷⁸

Na kraju usprkos svim grijesima u pakao se odvlači duša, a tijelo ostaje trunuti na zemlji. To nam govori o većoj važnosti duše, ali i o tome da ona kontrolira tijelo.

*I kada duša te riči doizgovori, tada pridosta 2 anjela d'javla črnejša pakla, kih grubosti vsi jazici ne bi mogli izgovoriti, ni pisci pisati. Željezne kuke v rukah svojih noseće, ognjem i sumporom iz ust mećuće, zubi kako grebeni imijuć, iz nozdrv im črvi pomilahu, a oči njim sumporom gorihota. Na čeli roge imihu, a iz rogov im jad štrcaše. I timi kukami tu dušu popadoše, tere ju k paklu pom'časta i dahnuti njej ne dasta, v paklenu se muku š njima upade.*⁷⁹

⁷⁷ ibidem, str. 247. i 248.

⁷⁸ ibidem, str. 248.

⁷⁹ ibidem, str. 249.

U ovom djelu smo mogli vidjeti i druge grijehе koji se tiču tijela, a spominju se manje nego bludnost koja se većinom najviše ističe; npr. pretjerano uživanje u jelu i piću. Prenja su jedina prozna djela u kojima se tematika u potpunosti posvećuje duši i tijelu (u pojedinim prenjima, nije tako u svima), problematika duše i tijela je važna, ali se o njoj ne govori mnogo (izvan ove književne vrste) jer ona ne predstavlja jedinu važnu problematiku u srednjovjekovnim književnim djelima.

3.5.2. *Razgovor duše i misli*

Ovo prenje je veoma slično prethodnome. Sada se uz dušu i tijelo javljaju i misli. Iako se ovo djelo zove *Razgovor duše i misli*, veliku ulogu igra i tijelo koje je zapravo središte oko kojega se u razgovoru prikazuju dva naslovna motiva.

*'Ovo znajte, bratija moja, da nijedan grijeh nje tolik i takov koliko prokleta ljubodjejanije, jere ki tvorit ki grijeh, ta vsaki zvan tela sagrješajet, a ki tvorit ljubodjejanije, ta v svoje telo sagrješajet. A ne veste li da telesa človečaska hrami jesu Duhu Svetu.'*⁸⁰

Duša se tuži na svoje tijelo i grijehе koje ono čini te zbog toga i ona postaje grešnom. Mišljenje joj govori ono što je bilo spomenuto u prijašnjem prenju, da je ona gospodarica tijela i da ga ona treba obuzdati.

Zato vij, moja duše, kako tvoje skužan'je ni ništar vridno, a to zato zač telo tvoje to jest od zemlje, a ti mudra i plemenita jesi zač si od mudrosti učinjena. A dana jesi telu da š njim živeš i da ti telom vladaš, a da ne daš telu povolstva. Da vele ti se čuduju da si mogla srce tvoje priložiti k blagu sega svjeta, a dobro vidjevši i znajući da je istlenno i da ništar ni vridno, i da ne moreš njim vladati va vjeki, zač mimohodi kako jedna sjen. Tr si ti skozi to minuće blago sega svjeta zgubila cjesarstvo nebeskoje, i prišla si v nemilost Oca tvoga nebeskoga, i zagrabila si put sama sobu v cjesarstvo nebeskoje da ne moreš priti v slavu nebesku! I zato se vele čudim da si toliko ukamenila srce tvoje i

⁸⁰ ibidem, str. 268.

*zabludila si od puti pravoga. (...)*⁸¹

Ne znajući što da čini traži savjet od misli i tu misli daju očekivani savjet. Ona se mora iskreno pokajati za sve svoje grijehe i grijehe tijela svoga, samo će tako pronaći spasenje i biti oslobođena. Zanimljiv je odnos tih triju motiva. Tijelo se prikazuje kao najniže od tih triju elemenata. Duša je božanska i sveta, a misli mudre te tako čak i nadilaze dušu, barem to tako možemo iščitati u ovom djelu jer je duša izgubljena i ona traži od mudraca (misli/uma) da ju savjetuje. Iako je duša sveta čovjek je stvoren na sliku i priliku božju te tako i tijelo igra veliku ulogu. Čovjek je jedinstvo upravo ova tri elementa; tijela, misli (uma) i duše. Njihova skladnost ili neskladnost odlučuje kakav će čovjek biti i kako će se ponašati, hoće li svijet vidjeti samo kao nešto materijalno ili će spoznati i duhovni, uzvišeni i nadzemaljski element.

3.5.3. Milost i Istina sretosta se, Pravda i Mir obcelivasta se

Djelo je alegorija o ocu koji ima jednoga sina i četiri kćeri, a te kćeri su Milost, Istina, Pravda i Mir. Otac predstavlja Boga, a sin Isusa Krista. Otac je imao jednoga slugu kojega je jako volio i želio mu je dati cijelo svoje blago pa ga je tako odlučio testirati kako bi vidio koliko je vjeran. Dao mu je ključeve svih soba, ali mu je rekao da u jednu sobu ni pod kojim slučajem ne ulazi, iako ima ključ za nju. Sluga naravno ne posluša i odlazi u sobu jer misli da se u njoj kriju najveća blaga. Otac saznaje za to i da ga mučiti četirima krvnicima. Tu dolazi do „sukoba“ sestara u savjetovanju oca. Pravda i Istina smatraju da je dobro postupio, Milost to ne vidi tako, a Mir je udaljena od njih. Sin se odluči žrtvovati za slugu. Sve se to može pogledati i iz drugog kuta. Dakle, Adam i Eva kušaju jabuku iako im je Bog rekao da ne smiju, protjera ih iz raja i odredi im četiri krvnika (tijelo, svijet, đavao i crv).

*A Gospodin se razsrdi na njega i preda ga četirim mučiteljem, to jest telu, svetu, đjavlu i črvom.*⁸²

Dio o sinu predstavlja Isusa Krista i njegovu žrtvu za čovječanstvo. Napomenut ćemo još i da 4 sestre u alegoriji predstavljaju 4 Božje osobine koje su

⁸¹ ibidem, str. 269. i 270.

⁸² ibidem, str. 262.

sudjelovale u odluci za bit čovječanstva. Što se tiče načina na koji se pristupa temi duše i tijela, moglo bi se uočiti sljedeće: dakle, jedan od četiriju krvnika, koje je Bog dao ljudima, je tijelo koje čovjeka neprestano muči i stavlja ga u kušnje, no duša je tu kako bi tijelo dovela u red.

Telo to ga je va uzu postavilo jere ga je učinilo izagnati grijehom iz raja na ov svet slzni. A k tomu nas opomina blaženi Paval apustol govoreći: 'Ako budete živiti po telu va uzah paklenih umrete, jere ta svjet ništar ino ni nego uza i trud.' Kako govori sveti Brnard: 'Ništar ino telo ni nego rosa ka v jutro pade i brzo usahne, ili cvet ki bu v jutro frižak a k večeru uvene brzo.' I zato telo človjeka drži va uzi na sem svjeti doklje pridu družu mučitelji ki ga odru i svežu i požru.⁸³

Tijelo je dakle krivo za čovjekov izgon iz raja te apostol Pavao govori upravo ono što je kao nekakva srednjovjekovna kršćanska moralizatorska pouka bilo rašireno u odnosu prema poimanju tijela. Ako se sluša tijelo i živi po njegovim zahtjevima čovjeku ne preostaje ništa nego gorjeti u paklu. Duša i tijelo su tako najbitniji elementi čovjeka.

3.6. Marijini mirakuli

Marijini mirakuli su posljednja književna vrsta kojoj ćemo se analizom posvetiti. Oni u dobrom dijelu srednjovjekovlja nisu bili poznati i zastupljeni, pretežito u ranosrednjovjekovnoj književnosti. Čudesu su tada pretežito bila vezana uz svetce. Prva djela o Marijinim čudesima dolaze iz grčkih i orijentalnih književnosti. Grgur iz Toursa je prvi koji na zapadu sastavlja zbirke Marijinih mirakula i to u 6. stoljeću. Vrhuncu pobožnosti Marije doprinose benediktinci, franjevci i dominikanci i veliki razvoj Marijina kulta u 12. stoljeću te ona tako postaje i sve zastupljenija tema u srednjovjekovnoj književnosti. Najčešće su pisani na latinskome jeziku, a jedni od najzaslužniji za razvitak Marijina kulta su intelektualci iz 11. i 12. stoljeća, kao npr. Petr Damianus, Anselm Canterburyski i brojni drugi. Zanimljivo je da je veliku popularnost imala i dramska obrada Marijinih mirakula, pretpostavlja se da je prvu sastavio Rutebeuf, a to je bio dramski mirakul o Teofilu. Kao jedan od

⁸³ loc. cit.

najrasprostranjenijih žanrova do nas dolaze sa Zapada, točnije iz talijanskih i latinskih zbirki, ali kod nas su tekstovi zabilježeni prilično kasno. Naši prijevodi su s kraja 14. i početka 15. stoljeća, a sačuvani su u raznim zbornicima, npr. u *Petrisovu zborniku*, *Ivančićevu zborniku*, *Vinodolskom zborniku*...⁸⁴

Prema obliku su raznovrsni, to mogu biti veoma kratke i jednostavne priče koje se mogu razvijati i sve do složenih djela s više fabula (pretežito dvije), a u nekim je moguće pronaći i elemente viteških romana. U njihovu se središtu nalazi Marijino čudo. Likovi nisu samo crni ili bijeli jer oni mogu biti nositelji dobra koji su počinili nekakav grijeh ili koji su se pokazali da nisu krivi za situaciju u kojoj se nalaze, a likovi koji su nositelji zla mogu se iskreno pokajati i dr. U njima prevladavaju ženski likovi, a ženomrštvo, odnosno mizoginija koja je česta u srednjovjekovnim djelima ovdje izostaje. Svako djelo ove vrste pretežito se odnosi na jednu osobu koja se nalazi u određenoj situaciji koja se ponekad čini i bezizlaznom, ali ako postoji malo dobrote u toj osobi i ako se osoba pokaje, Marija mu pomaže u oslobođenju duše. Stoga se u literaturi obično navodi kako su Marijini mirakuli

tipični produkt pobožnosti i osjećajnosti zrelog srednjovjekovlja, književna skupina maštovita i lirična, pomalo naivna, ali puna optimizma i topline, gotovo jedinstvena po razumijevanju za ljudske slabosti i teškoće.⁸⁵

Upravo zbog toga oni stječu veliku popularnost i tako predstavljaju nezaobilazan dio u proučavanju hrvatske srednjovjekovne književnosti.

3.6.1. *Djevojka bez ruku*

Djevojka bez ruku je Marijin mirakul koji pripovijeda o nekoj kraljevoj kćeri. Nakon što mu umire žena, kralj nalazi novu, no ona je zla i kraljevoj kćeri zavidi na ljepoti te ju odluči dati ubiti. Šalje svoje slugе da ju povedu sa sobom i da je ubiju te da joj kao dokaz donesu njezine ruke. Sluge je nisu mogle ubiti, ali su joj zato odrezali ruke i donijeli zloj kraljici te ona misli da su oni svoj zadatak ispunili u potpunosti. Djevojka, sada bez ruku, moli Mariju za pomoć, a nakon toga ju pronalazi mladić koji joj kasnije postaje muž i kojemu ona rodi dvoje djece. Kraljica saznaje da

⁸⁴ ibidem, str. 278.

⁸⁵ Ibidem, str. 280.

je djevojka živa te pismo koje je mladić trebao poslati svom ocu, a tiče se njegove žene i djece, kraljica prepravljala.

I vazamši sluga te listi, želeći vratiti se k svom gospodinu, idje prvo ka kralici, kako joj obeća. A ona mu ukazavši veliku dobrostivost, poda mu piti toliko moćno vino da on tudje bi opojen. I budući teškim zakonom usnul, kralica vze mu listi i pročitavši jje, bi stanovita od sumnje ku imiše. I na tom mestu kadi pisaše 'od moje žene i od mojih sinov imajtje dobru pomnju', postraga hitrim zakonom i napisa tako: 'Onu bludnicu i š nje sini učinite umoriti. Inako učinivši, nećete me veće nigdare vidjeti, jerje sam ja stanovit da ih jest rodila od preljubodjejtva!' Potom načinivši listi kako bihu prvo, zva onoga junaka i posla ga na put svoj.⁸⁶

Kraljica je uvidjela da bi se mogla riješiti djevojke ako je optuži za jedan od najvećih grijeha, preljub, no djevojka je bila čiste duše i pretpostavljamo da je voljela svoga muža. Kada je pismo stiglo mladićev otac djevojku odvodi u pustinju, zajedno s djecom, da ih proždru zvijeri. Ona nalazi špilju i tu se moli Mariji. Upravo u tome dijelu dolazimo do Marijina čuda. Marija djevojci vraća ruke, a djevojku i djecu, kojoj se ništa nije dogodilo, pronalazi njezin muž. Kada je kralj saznao za sve to, ubija zlu dušu, tj. zlu kraljicu, zapalivši je na jednom velikom ognju. Treba istaknuti da ovo djelo ima elemente bajke; zla maćeha, nevina i prekrasna djevojka, „kraljević“, „čudo“, smrt zle maćeha koja mora platiti za svoje grijehe i sretan završetak. Ovdje je za optužbu djevojke upotrijebljen grijeh tijela, preljubnost, a ona je smatrana jednim od najvećih grijeha u srednjem vijeku, upravo zbog opreke tijela i duše. Zbog toga je i jedan od najučestalijih motiva.

3.6.2. Grešna redovnica

Djelo progovara o grijehu jedne redovnice i time se prikazuje da svi ljudi mogu grijешiti, neovisno o svom statusu, rodu i dr. Želi se istaknuti da je bitno pokajati se za svoja zla djela i da je to jedni spas, zbog toga razloga, odnosno zbog pokajanja, redovnicu spašava Marija, majka Isusova. Grijeh redovnice je bio grijeh tijela.

⁸⁶ ibidem, str. 291.

Kako nika opatica mnogo njesaznana suprot svojim oludricam, a to po delu djavalskom, učini grih s jednim klerikom i potom bi pomožena ot djevje Marije. Biše v jednom manastiri nika opatica ka biše nesaznana i nenavijaše koludrice, i va vsakom obslužen'ji regule imaše mnogo nesaznan'je. Da kako Bog obeća, otijuć ukrotiti život nje, bi promineno drugim načinom, a to po delu neprijatela, sagriši s jednim redovnikom.⁸⁷

Biskup doznaje za redovničin grijeh i poruči da je želi vidjeti. Redovnica počne moliti Mariju koja joj dođe u pomoć.

I naša Gospoja javi se njej va viden'ji i pokara ju tvrdim načinom za nje grih, paki ju utiši da jaj oće dati svoju pomoć. I tada vidi opatica lipo mesto kadi ima se poroditi.⁸⁸

Marija joj pomaže čak iako je sagriješila te kada redovnica rodi dijete dolazi anđeo koji ga odnosi.

I naša Gospoja zapovida svetim anjelom da v'zmu ono dite i da je ponesu k jednoj ženi njeje djevoti i da je ona hrani na nje službu. I razmišljajući opatica te riči, imi veliko utišenje.⁸⁹

Redovnica bez straha dolazi pred biskupa i kada on vidi da na njoj nema nikakvih znakova trudnoće, jako se razljuti i poželi kazniti one koji su mu rekli za njezinu trudnoću.

I budući pošla opatica v kapitul, i biskup budeći smućen i rassr'jen suprot njej, i poče govoriti riči prigovorne i karajući ju moćno. I ona odgovori: 'Nu, dobro mislite, gospodine, ča govorite!' I biskup razmišljajući priležno i gljedajući da na njej ne biše zlamjen'ja da je noseća, i tada bi biskup smućen i rassr'jen suprot inim ke ju bihu osvadile, i mišlašše njim dati veliku pokoru i kaštigu ke ju bihu

⁸⁷ ibidem, str. 296.

⁸⁸ Ibidem, str. 297.

⁸⁹ loc. cit.

osvadile.⁹⁰

Na kraju redovnica otkrije čudo koje je učinila Marija jer je biskup želio kazniti druge što su mu rekli da je redovnica trudna kad na njoj nema znakova trudnoće. Izraženošću grijeha tijela nužno se uspostavlja i pitanje stanja duše. Kada se uvidi da se redovnica pokajala za svoj grijeh, duša odmah biva oslobođena tjelesnog grijeha i tako su tijelo i duša ujedinjeni kako i trebaju biti.

3.6.3. *Djevojka bez očiju*

Mirakul *Djevojka bez očiju* govori o jednoj djevici koja je žrtvovala dio svoga tijela (oči) kako bi je mladić, koji joj se udvarao, ostavio na miru jer ona nije željela tjelesno sagriješiti.

*A v svojej misli prosi Gospodina Boga i svetu Mariju i reče: 'Milostiva Gospoje, ne daj da se tjeleu mojemu oskvrniti grjehom sega svjeta, da daj mi prvo smrt!'*⁹¹

Djevojka je upitala svoga udvarača zašto mu se ona toliko sviđa. Mladić odgovara da se njezina ljepota krije u očima. Potaknuta time, kako bih se on udaljio od nje, ona mu poklanja svoje oči u jednoj zlatnoj čaši.

*A ta kralić posla k nej govoreć: 'Za nijednu rič tje nisam vjeće vzljubil, nerje za tvoji ljepi oči!' A ta djevica ide v svoju komoru, trje zapovjeda drugoj djevici da oboštri dvije zbicje ostrje. I v zamši one dvje zbicje, tr izvže van svoji oči i položi je v jednu zlatnu čašu i posla je k tomu kraliću govoreći: 'O kraliću pljemjeniti, kada sta ti tuliko dragi moji oči, ljubi iju koliko hoćeš, a mene ne buš nigdarje ljubill!' I vidje v to ta kralić, bje veliko žalostan. I za tu vjeliku žalost pojdje van is kraljevstva i pojdje v jednu pustinju k svetomu Brnardu opatu i koludar se učini.'*⁹²

⁹⁰ loc. cit.

⁹¹ ibidem, str 286.

⁹² ibidem, str. 289. i 287.

Djevojka je bila hrabra i snažna i nikako nije željela sagriješiti, stoga je dala kraljeviću ono što mu se najviše svidjelo, svoje oči, rekavši mu da nikad neće biti njegova. Marija djevici vraća oči, a glasovi se o tome čudu prošire.

O, koliko čudo čini gospoja sveta Marija da pridje svojim kipom k toj djevici i svojim rukama oči vloži v glavu toj djevici i bje sopjet zdrava. I to čudo vidjevše vsi ki tu bjehu, i proslaviše Gospodina Boga i svetu djevu Mariju.⁹³

Djevojčina duša je bila odlučna i snažna te je zbog toga učinila što je mogla samo kako ne bi sagriješila, čak si je oduzela i dio tijela što je samo pokazalo njezino čvrsto mišljenje i da ne postoji ni malo šanse da se predomisli i uda za kraljevića. Ovaj mirakul ima dosta sličnih elemenata s mirakulom *Djevojka bez ruku*. *Djevojka bez ruku* je razrađeniji mirakul, dakle opsežniji i bliži je bajci nego mirakul *Djevojka bez očiju*. Objema djevojkama nedostaje dio tijela. Jednoj su odrezane ruke, a druga si je izvadila oči. Međutim, djevojka bez očiju je sama donijela odluku da si izvadi oči, ali djevojka bez ruku nije bila u takvoj situaciji. Ona je ostala bez ruku zbog zle maćehe i njezine ljubomore. Obje djevojke spašava Marija. Grešna se redovnica poprilično razlikuje od ova dva mirakula, ali sve ih spajaju dvije stvari: Marijino čudo i grešnost tijela. Djevojku bez ruku su optužili za preljub, redovnica je zatrudnjela, a djevojka je bez očiju žrtvovala svoj dio tijela kako bi odagnala kraljevića od sebe i kako bi se spasila od tjelesnog grijeha.

⁹³ ibidem, str, 287,

4. ZAKLJUČAK

Analizom problema duše i tijela možemo uočiti da je ta tematika poprilično zastupljena u zapadnoj književnosti srednjega vijeka, pa tako i u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti. U svih šest vrsta koje smo obradili pronašli smo tematiziranje toga problema, u nekim je djelima taj problem zastupljen više, a u nekima manje.

Problematika se duše i tijela najviše obrađuje u prenjima, jer neka kao osnovnu temu uzimaju upravo odnos duše i tijela, npr. *Videnije svetago Brnarda kako vidi karanije duše (s tjelom)*. Naša tema je poprilično zastupljena i u vizijama. Tamo je izravno povezana sa zamišljanjem onostranoga svijeta i kazni koje očekuju one koji su bili griješili te je stoga tu najviše uočljiva didaktička svrha. Ona se očituje u hiperboliziranim prikazima pakla i paklenih muka koje čekaju one grešne. Prenja i vizije su srednjovjekovna prozna djela u kojima je problem duše i tijela najizraženiji, a često je i glavna tema (pogotovo u prenjima). Legende, apokrifi, romani i Marijini mirakuli također govore o odnosu duše i tijela, no u njima ta tematika nije dominantna kao što je u vizijama i prenjima gdje se taj odnos eksplicitno obrađuje.

Stoga se općenito rečeno može kazati kako je problem duše i tijela bio tema koja je u srednjem vijeku bila izrazito obrađivana zbog zanimanja srednjovjekovnoga čovjeka za život u onostranosti i prije svega za temu strašnog suda koja se nadvija nad čitavo srednjovjekovlje. S druge strane, misao na grijeh, smrt i strašni sud usko je bila povezana sa zamišljanjem odnosa između duše i tijela u ovome kao i u onome životu, a što se izrazito jasno vidi u književnim djelima koje smo obrađivali. Kršćansko učenje srednjega vijeka naglašava da duša i tijelo ne mogu jedno bez drugoga i da čine svakoga čovjeka, ali i da se tijelo, jer je više podložno kušnjama, mora snažnije obuzdavati i kontrolirati. Ako bi se popustilo tijelu, to bi značilo da duša nije dovoljno jaka i da je i ona sagriješila. Tako je grijeh jednoga, bio i grijeh drugoga. To su dakle središnje misli koje se provlače ovim srednjovjekovnim djelima. Problem njihova odnosa se s druge strane može pronaći i u drugim književnim vrstama i oblicima srednjega vijeka, ali i u kasnijim razdobljima književnosti koji se nerijetko koriste upravo ovim srednjovjekovnim obradama te tematike.

5. LITERATURA

1. Badurina Stipčević, Vesna (priredila), *Hrvatska srednjovjekovna proza 1., Legende i romani*, Matica hrvatska, Zagreb, 2013.
2. Canobbio, Giacomo, *Mali teološki leksikon*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002.,
3. Dürriegl, Marija-Ana (priredila), *Hrvatska srednjovjekovna proza 2., Apokrifi, vizije, prenja, Marijini mirakuli*, Matica hrvatska, Zagreb, 2013.
4. Leon-Dufour, Xavier. *Rječnik biblijske teologije*. Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1988.
5. Štefanić, Vjekoslav ... et al. (priredio), *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969.

6. SAŽETAK

Ključne riječi: srednjovjekovna književnost, proza, duša i tijelo

U radu se razmatra problematika odnosa duše i tijela u hrvatskoj srednjovjekovnoj prozi. Razrada teme je prikazana analizom šest srednjovjekovnih proznih vrsta. Obrađena su po tri primjera legendi, romana, apokrifa, vizija, prenja i Marijinih mirakula. Rad započinje prikazom glavnih teoloških pojmova koji su nezaobilazni u proučavanju srednjovjekovne književnosti, a to su: *duša*, *tijelo*, *duh*, *istočni grijeh*, *put (seksualnost)* i *kršćanska antropologija*. Obrađujući po tri primjera iz svake književne vrste i uspoređujući ih međusobno te ističući važne značajke, opisane su i glavne karakteristike svih šest književnih vrsta.

7. SUMMARY

Key words: medieval literature, prose, soul and body

In this paper the focus is on the relationship between soul and body in the Croatian medieval prose. Topic's elaboration is presented by analysis of six genres of medieval prose. Three examples of legends, novels, apocrypha, visions, morality plays and Mary's miracles have been analysed. Paper begins with the main theological notions that are inevitable in the study of medieval literature, namely: *soul, body, spirit, eastern sin, sexuality* and *Christian anthropology*. By analysing the three examples for each genre, comparing them with each other and highlighting important features, we also describe the main characteristics of all six genres.